

ІНТЕГРАЦІЯ ФІЛОЛОГІЇ І ТЕХНІЧНИХ НАУК

УДК 141: 81, 364:81

doi: 10.20998/2227-6890.2020.1.12

А. І. МАРЧЕНКО

КОНЦЕПТ «ПТАХ» У АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (ДО ПИТАННЯ ПРО СКЛАДНІСТЬ ПЕРЕКЛАДУ)

В статті автор аналізує поняття «картина світу» та роль концепту ПТАХ. Вказує на тих, хто займався проблемою формування картини світу. Описує роль та значення концепту, вказує, що він є центральним елементом картини світу. Об'єктом дослідження автора стали фразеологічні обороти із застосуванням концепту ПТАХ у англомовних фразеологічних оборотах. На прикладах мовного матеріалу автор аналізує варіанти перекладу фразеологічних оборотів концепту ПТАХ і обґрунтовує їхню систематизацію. Спираючись на фактичний матеріал, автор звертає увагу на можливість систематизувати фразеологізмів. Це має стати основою для можливих шляхів перекладу. Найбільш поширений шлях – пошук ідентичностей в мові перекладу. Необхідно шукати в мові подібні фразеологічні обороти. Другий шлях – концентрація на пошуку аналогічних фразеологізмів, але їхня емоційно-образна складова буде мати інші основу та контексти. Наступний прийом перекладу фразеологізмів є прийомом варіативності образу Птаха із відтінком англійського етосу. Наступний прийом допустимий тільки для перекладу фразеологізмів, які сформувались на ґрунті суто англійських традицій, для них немає аналогів, неможливо застосувати дослівний переклад. Тому найчастіше застосовують переклад-пояснення переносного значення фразеологізму, що, власне, являє собою трансформації сталого словосполучення.

Ключові слова: картина світу, концепт Птах, фразеологічні обороти, переклад.

А. И. МАРЧЕНКО

КОНЦЕПТ ПТИЦА В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КАРТИНЕ МИРА (К ВОПРОСУ О СЛОЖНОСТИ ПЕРЕВОДА)

В статье автор анализирует понятие «картина мира» и роль концепта Птица. Указывает на тех, кто занимался проблемой формирования картины мира. Описывает роль и значение концепта, указывает, что он является центральным элементом картины мира. Объектом исследования автора стали фразеологические обороты с применением концепта Птица в англоязычных фразеологических оборотах. На примерах языкового материала автор анализирует варианты перевода фразеологических оборотов концепта Птица и обосновывает их систематизацию. Опираясь на фактический материал, автор обращает внимание на возможность систематизировать фразеологизмов. Это должно стать основой для возможных путей перевода. Наиболее распространённый путь – поиск идентичности в языке перевода. Необходимо искать в языке подобные фразеологические обороты. Второй путь – концентрация на поиске аналогичных фразеологизмов, но их эмоционально-образная составляющая будет иметь другие основу и контексты. Следующий приём перевода фразеологизмов является приемом вариативности образа Птицы с оттенком английского этоса. Существует приём, который допустим только для перевода фразеологизмов, сформированных на почве чисто английских традиций. Для них нет аналогов, невозможно применить дословный перевод. Поэтому чаще всего применяют перевод-объяснение переносного значения фразеологизма, что, собственно, представляет собой трансформации устойчивого словосочетания.

Ключевые слова: картина мира, концепт Птица, фразеологические обороты, перевод.

A. I. MARCHENKO

THE CONCEPT OF A BIRD IN THE ENGLISH-SPEAKING WORLDVIEW (TO THE QUESTION OF THE COMPLEXITY OF TRANSLATION)

In the article, the author analyzes the concept of "picture of the world" and the role of the concept Bird. Indicates those who dealt with the problem of forming a picture of the world. Describes the role and meaning of the concept, indicates that it is the central element of the picture of the world. The object of the author's research was phraseological phrases using the concept of a Bird in English phraseological phrases. Using examples of linguistic material, the author analyzes the translation options for phraseological turns of the concept of the Bird and justifies their systematization. Based on factual material, the author draws attention to the possibility of systematizing phraseological units. This should form the basis for possible translation paths. The most common way is to search for identity in the target language. It is necessary to look for such phraseological phrases in the language. The second way is to concentrate on the search for similar phraseological units, but their emotional-figurative component will have a different basis and contexts. The next method of translating phraseological units is a method of variability of the image of the Bird with a touch of English ethos. There is a technique that is permissible only for the translation of phraseological units formed on the basis of purely English traditions. There are no analogues for them, it is impossible to apply a literal translation. Therefore, translation-explanation of the figurative meaning of phraseological units is most often used, which, in fact, is a transformation of a stable phrase.

Keywords: picture of the world, concept Bird, phraseological turns, translation.

Постановка проблеми. Проаналізувавши фразеологічні обороти із концептом ПТАХ, автор звернув увагу на різний характер перекладу. Це дає

підґрунтя для проблеми про систему перекладу фразеологічних оборотів цього концепту.

Мета. Проаналізувати термін «картина світу»,

© А. І. Марченко, 2020

дати визначення концепту і проаналізувати можливу систематизацію перекладу фразеологічних оборотів із концептом ПТАХ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням. Поняття «картина світу» пройшло довгий шлях. В. фон Гумбольдт почав цей процес, розглядаючи мову як «проміжний світ» між мисленням і дійсністю. Картина світу - рухлива, динамічна, тому що утворюється вона з мовних втручань в дійсність; одиницею її є мовний акт. «Мова - орган, який утворює думку, грає роль у становленні людської особистості, в освіті, у привласненні накопиченого поколіннями досвіду» [1, с. 78].

Л. Вітгенштейну приписують особливу роль у введенні терміну «картина світу» як моделі дійсності в науковий обіг, при цьому важливо те, що Вітгенштейн не розмежує мовну картину світу і картину світу в цілому [2 с.79-128]. Тому одним із найважливіших питань для Вітгенштейна є співвідношення граматичного ладу мови, структури мислення і структури відображення ситуації. Ґрунтовний внесок в розмежування понять «картина світу» і «мовна картина світу» внесли Е. Сепір і Б. Уорф, які стверджували, що «реальний світ» значною мірою неусвідомлено будується на основі мовних звичок тієї чи іншої соціальної групи» [3, с. 261]. Саме тому Е. Сепір стверджує, що «сучасному лінгвістові стає важко обмежуватися лише своїм традиційним предметом ... він не може не розділяти взаємних інтересів, які пов'язують лінгвістику з антропологією і історією культури, з соціологією, психологією, філософією і - в більш віддаленій перспективі - з фізіологією і фізикою» [3, с. 260–261].

Недарма Й. Л. Вайсгербер, спираючись на роздуми В. фон Гумбольдта і Й. Г. Гердера, Е. Гуссерля, Ф. де Соссюра, писав: «Рідна мова створює основу для спілкування у вигляді вироблення подібного смислу у всіх його носіїв образу мислення. Причому і уявлення про світ, і образ мислення – це результати того, що в мові постійно йде процес світотворення, пізнання світу специфічними засобами цієї мови в даному мовному співтоваристві [4, с. 111–112].

У вітчизняних лінгво-когнітивних і лінгво-культурологічних працях також приділяють велику увагу термінам «картина світу» і «концепт». Тому ми будемо спиратися на лінгво-культурологічний підхід (В. М. Телія, В. А. Маслова, М. В. Піменова, В. В. Красних), що виділяється зараз в самостійну галузь – лінгвокультурологію [5; 6; 7; 8].

Головним елементом картини світу є концепт. В ньому віддзеркалюються цінності, символи, почуття, уяви, формуються зразки того, як сприймати штучну природу, як її усвідомлювати і як цей світ творити. Для пересічної людини концепт виступає у вигляді невідрефлексованих образів, в які кожен представник цивілізації може вмещувати найбільш близький для нього смисл. Отже, якщо поняття висловлює визначну суму теоретичних знань, то концепт

схвачує і побутовий дискурс, і галузь освіченості, і галузь соціального конструювання реальності, і ціннісні характеристики, і традицію тощо. Споконвічно англійські обороти унікальні. В деяких з них немає аналогів в інших мовах. Тому для перекладу необхідно пізнати традиції і культуру народу. Завдяки їм можна спілкуватися, як справжні британці. Адже тільки англомовні люди розуміють справжнє значення таких фраз і активно використовують їх у мовленні.

Специфіка перекладу англійських сталих словосполучень, які зростали на ґрунті концепту «ПТАХ», стають однією із складових, націлених на новий етап розвитку перекладацької діяльності [9 с. 124], оскільки їм властивий «найбільший ступінь екстралінгвальності» [10, с. 84], що зумовлює їхню першість у «шкалі неперекладності» або «важкоперекладності» [11, с. 228]. Однією із фундаментальних вимог у процесі перекладу є звернення до історико-культурного контексту існування та використання у побутовій сфері. Також треба звернути увагу й на методологічні підґрунтя. Методологічною базою більшості робіт, присвячених перекладу фразеологізмів, є принцип наявності або відсутності в мові перекладу відповідних стійких сполучень [12, с. 156].

Як правило, в європейському середовищі є багато мовних еквівалентів, які за змістом і стилістикою відповідають змістовності фразеологізму мови оригіналу і мови, на яку перекладають. Отже, найкращим способом перекладу фразеологізму є використання відповідника, який може бути розглянутим як еквівалентом, або варіантом цього еквіваленту.

Є фразеологізми які прийшли до нас з одного джерела, їх можна оцінювати як інтернаціональні (наприклад, біблійні сюжети, казки, давньогрецькі міфи тощо). Є такі, що склалися в контекстах побутового виміру. Деякі з них збігаються за смисловими значеннями, але є такі, використання яких відповідає тільки англійському етосу. На прикладі фразеологізмів, в яких присутній концепт «ПТАХ», ми будемо аналізувати характер перекладу, ставлячи наголоси на їхніх смислових значеннях.

Перші приклади дадуть нам можливість порівняти англомовні висловлювання із аналогами україномовними, а інші – підкреслити зовсім новий змістовний характер. Найбільш популярними, на наш погляд, можна вважати наступні фразеологічні обороти. *A little bird told me* - Сорока на хвості принесла. Дослівно: маленька пташка мені сказала. Україномовний еквівалент: «сорока на хвості принесла», але зазвичай доречніше сказати «до мене дійшли чутки» або «мені тут сказали», тому що ідіома про сороку далеко не завжди доречна стилістично. Як приклад, можна звернутися до перекладу такої фрази: *Hi, Jane! A little bird told me you've got a new boyfriend.* – Привіт, Джейн! До мене дійшли чутки, що у тебе новий хлопець.

Всім відомий вислів про ранковий підйом: *The early bird gets the worm* – Хто рано встає, тому Бог

подає. Дослівно це звучить так: рання пташка отримує черв'ячка. В реченні: One of the simple keys to success is to get up early, it is true that the early bird gets the worm. - Один з простих ключів до успіху – рано вставати. Це правда, що хто рано встає, тому Бог подає.

Наступний приклад пов'язаний із вертикальністю нашого бачення: A bird's-eye view – З висоти пташиного польоту. Дослівно: вид очима птаці. У реченні це має таку стилістику: We took a trip in a helicopter to get a bird's-eye view of the town below. - Ми прокотилися на вертольоті, щоб подивитися на місто з висоти пташиного польоту. Є фразеологічний зворот, де висота польоту фіксується також концептом птаха. As free as a bird – Вільний як птах у польоті. Дослівно: вільний як птах. Приклад: After I pass the exams, I am as free as a bird. – Після того як здам іспити, я вільна як птах у польоті.

Інколи перекладач, намагаючись зберегти образність оригіналу під час перекладу фразеологізму, що не має ні еквіваленту, ні аналогу в українській мові, вдається до дослівної передачі наявного образу. Тоді український читач отримує вислів, який легко буде сприйматися. Наступний приклад вказує на перегукування англійського вислову із україномовним, але з особливостями перекладу. Birds of a feather, flock together - Рибак рибача бачить здалеку. Дослівно: птаці одного кольору тримаються в одній зграї. Аналог про рибалок не зовсім точний, але досить близький. Мається на увазі, що люди зі схожими інтересами тримаються разом і легше знаходять спільну мову (птаці одного польоту). У реченні All Harry's friends love drinking beer and play videogames. I guess birds of a feather, flock together. – Всі друзі Гаррі люблять пити пиво і грати у відеоігри. Здогадуюсь, що вони птаці одного кольору.

Традиція завжди перегувалася із побутовими прислів'ями. Прикладом стає наступний вислів: Be happy with what you have, after all a bird in the hand is worth two in the bush. – Щастя тобі з тим, що є. Зрештою, краще синиця в руках, ніж журавель у небі. Але можна проаналізувати більш ретельно смислове навантаження. A bird in the hand is worth two in the bush – Краще синиця в руках, ніж журавель у небі. Дослівно це можна перекладати: птах в руці краще, ніж два в куцах. Сенс ідіоми такий же, як й у російського еквівалента: краще задовольнятися тим, що є, ніж шукати щось краще, ризикуючи втратити все. Це ідіома з'являється, мабуть, з Середніх століть. Під птицею в руці мається на увазі мисливський сокіл, який націлений на здобич, на прибуток, а під птахом в куцах – здобич, але сумнівного характеру, або взагалі можливість втратити все.

Фразеологічні обороти із концептом «ПТАХ» присутні у народів європейського географічного простору. Іноді вони збігаються із смисловими текстами української мови, але дослівний переклад демонструє варіативність із мовою перекладу. Вони привносять суто англійській присмак, хоча еквівалент прочитується у контексті: Be (like) a bird

in a gilded cage. / Бути як птах в позолоченій клітці. Застосовується в сенсі «Жити в розкоші і багатстві, але без щастя і свободи». У вигляді приклада дамо наступну фразу: Lily is a bird in a gilded cage, living inside her empty mansion with a man she does not love. / Лілія – птах в позолоченій клітці, яка живе в своєму порожньому особняку з тим, кого вона не любить. В українській мові є подібні фразеологізми. Жити в золотій клітці, але не мати щастя.

А зараз роглянемо приклади із оборотами, які віддзеркалюють суто англійський побутовий характер. Вони пов'язані із культурою та традицією англійського середовища.

Перший приклад показує, що птах є вказівником напрямків. As the crow flies - Строго по прямій. Дослівно: як ворона летить. У наступному реченні птах виступає заміною символу дорожнього знаку: The point of destination is four miles from here as the crow flies. – Пункт призначення в чотирьох милях звідси – строго по прямій. Інколи в українській мові ми не зможемо знайти ні дослівного перекладу, ні аналогів. Тоді образність концепту відходить на другий план. І перекладач звертається до вільного сполучення слів, але спираючись на традиції, на культуру та історичні контексти [9 с.124]. Як приклад, вислов, який символізує негативний жест: To flip (someone) the bird - Показувати середній палець. Дослівно: викидати пташку. He called me a fool and flipped the bird. - Він обзивав мене дурнем і показав середній палець. Не менш цікавим перекладом буде і вислов: To chicken out (of doing something) – Струсів. Дослівно: «сциплячіть». У реченні We were going to steal some apples, but Barny chickened out. – Ми збиралися накрасти яблук, але Барні злякався традиція сприяє перекладу.

Висновки. Концепт у будь-якій картині світу виступає як центральний елемент її структури, його можна розглядати як основоположний момент когнітивного процесу, без якого неможливо б було одержати нові знання, і, отже, збагатити науку. Концепт ПТАХ використовується у фразеологічних оборотах, переклад яких має особливості не тільки мовного, але й культурного характеру.

У ході дослідження було з'ясовано, що в англійській мові концепт «ПТАХ» має високу номінативну щільність. Аналіз фактичного матеріалу дав змогу встановити наступні поширені шляхи перекладу англійських фразеологізмів. Найбільш поширений шлях – пошук ідентичностей в мові перекладу. Необхідно шукати в мові подібні фразеологічні обороти. Другий шлях – концентрація на пошуку аналогічних фразеологізмів, але їхня емоційно-образна складова буде мати іншу основу та контексти. Наступний прийом перекладу фразеологізмів є прийомом варіативності образу ПТАХА із відтінком англійського етосу. Є також прийом, який допустимий тільки для перекладу фразеологізмів, які сформувались на ґрунті суто англійських традицій. Для них немає аналогів, неможливо застосувати дослівний переклад. Тому

найчастіше застосовують переклад-пояснення переносного значення фразеологізму, що, власне, являє собою трансформації сталого словосполучення.

Список літератури

1. Гумбольдт В. фон. *Избранные труды по языкознанию*. Москва: Прогресс, 1984. 450 с.
2. Витгенштейн Л. Философские исследования. *Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVI. Лингвистическая прагматика*. Москва: Прогресс, 1985. С. 79–128.
3. Сепир Э. *Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва: Прогресс, 1993. 656 с.
4. Вайсгербер Й. Л. Язык и философия. *Вопросы языкознания*, 1993. № 2. С. 109–121.
5. Маслова В. А. *Введение в когнитивную лингвистику: учебное пособие*. Москва: Флинта, 2004. 293 с.
6. Пименова М. В. *Введение в когнитивную лингвистику*. Кемерово: Наука, 2004. 208 с.
7. Красных В. В. *Этнопсихолінгвістика і лінгвокультуро́логія*. Москва: Гносис, 2002. 284 с.
8. Телия В. Н. *Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва: Языки русской культуры, 1996. 284 с.
9. Мізін К. І. Специфіка перекладу українською мовою англійських і німецьких гендерно маркованих сталих словосполучень. *Лінгвістика. Збірник наукових праць*. 2014. № 1 (31). 124 с.
10. Ройзензон Л. И. *Лекции по общей и русской фразеологии. Лингвистика*. Самарканд: Знание, 1973. 220 с.
11. Влахов С., Флорин С. *Непереводимое в переводе*. Москва: Высш. шк., 1986. 285 с.
12. Зорівчак Р. П. *Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія*. Львів: Вища шк., 1983. 156 с.
13. Кунин А. В. *Англо-русский фразеологический словарь*. Москва: Рус. Яз., 1984. 944 с.
14. *Wall Street English. Особенности перевода*. URL: <https://www.wallstreetenglish.ru/blog/neobychnyye-idiomy-so-slovom-bird/> (дата звернення: 17.12.2019).
15. *Educalingo. Словарь*. URL: <https://educalingo.com/ru/dic-en/bird> (дата звернення: 17.12.2019).
2. Vythenshtein L. *Fylosofskyye yssledovaniya* [Philosophical research]. *Novoe v zarubezhnoi linyhvystyke. Issue XVI. Linyhvystycheskaia prahmatyka* [New in foreign linguistics. Issue XVI. Linguistic pragmatics]. Moscow, Prohress, 1985. pp. 79–128.
3. Sepyr E. *Yzbrannyye trudy po yazykoznaniiu y kulturolohyi* [Selected works on linguistics and cultural studies]. Moscow, Prohress, 1993. 656 p.
4. Vaisherber Y. L. *Yazyk y fylosofyia* [Language and philosophy]. *Voprosy yazykoznaniiya* [Linguistic issues], 1993, no. 2, pp. 109–121.
5. Maslova V. A. *Vvedenye v kohnytyvnnui linyhvystyku: uchebnoe posobyie* [Introduction to Cognitive Linguistics: A Study Guide]. Moscow, Flynta, 2004. 293 p.
6. Pymenova M. V. *Vvedenye v kohnytyvnnui linyhvystyku* [Introduction to Cognitive Linguistics]. Kemerovo: Nauka, 2004. 208 p.
7. Krasnykh V. V. *Etnopsykholinyhvystyka y linyhvokulturolohyia* [Ethnopsycholinguistics and cultural linguistics]. Moscow, Hnosys, 2002. 284 p.
8. Telyia V. N. *Russkaia frazeolohyia: cemantycheskyi, prahmatycheskyi y linyhvokulturolohycheskyi aspekty* [Russian phraseology: semantic, pragmatic and linguocultural aspects]. Moscow, Yazyky russkoi kultury, 1996. 284 p.
9. Mizin K. I. Spetsyfika perekladu ukrainskoiu movoiu anhliiskykh i nimetskykh henderno markovanykh stalykh slovospoluchen [Specifics of the translation of the Ukrainian language of English and German gender-marked steel words]. *Linyhvistyka. Zbirnyk naukovykh prats* [Linguistics. Collection of scientific works]. 2014, no. 1 (31), 124 p.
10. Roizenzon L. Y. *Lektsyy po obshchei y russkoi frazeolohyy. Linyhvystyka* [Lectures on general and Russian phraseology. Linguistics]. Samarkand, Znanye, 1973. 220 p.
11. Vlakhov S., Florn S. *Neperevodimoe v perevode* [Untranslatable in translation]. Moscow, Vyssh. shk., 1986. 285 p.
12. Zorivchak R. P. *Frazeolohichna odnytsia yak perekladoznavcha katehoriia* [Phraseological unit as a translation category]. Lviv: Vyshcha shk., 1983. 156 p.
13. Kunyn A. V. *Anhlo-russkyi frazeolohycheskyi slovar* [English-Russian phraseological dictionary]. Moscow, Rus. Yaz., 1984. 944 p.
14. *Wall Street English. Osobennosty perevoda* [Wall Street English. Translation features]. Available at: <https://www.wallstreetenglish.ru/blog/neobychnyye-idiomy-so-slovom-bird/> (accessed 17.02.2020).
15. *Educalingo. Slovar* [Educalingo. Dictionary]. Available at: <https://educalingo.com/ru/dic-en/bird> (accessed 17.02.2020).

References (transliterated)

1. Humboldt V. fon. *Yzbrannyye trudy po yazykoznaniiu* [Selected Works on Linguistics]. Moscow, Prohress, 1984. 450 p.

Надійшла (received) 19.02.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Марченко Аліна Ігорівна (Марченко Алина Игоревна, Marcenko Alina Igorivna) – магістр факультету іноземної мови, кафедра англійської філології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6011-135X>; e-mail: alinamarcenko95@gmail.com.

УДК 347.78.034:305

doi: 10.20998/2227-6890.2020.1.13

А. Ю. ДАНИЛЕНКО

МОВНА ОСОБИСТІТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто різні підходи до визначення змісту поняття «мовна особистість» та розкрито напрямки дослідження феномену мовної особистості на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки. Зазначається, що серед чинників, які грають провідну роль у процесі формування особистості, основними є культурний простір, мова, соціальний статус, приналежність людини до певної статі. Проаналізовано особливості мовної особистості перекладача як чинника впливу на точність відтворення в перекладі рис оригінального твору. Зазначається, що сьогодні мовна особистість перекладача, який слугує посередником між культурами, досліджується в межах різних аспектів, серед яких важливе місце займає аспект гендерної приналежності особистості. Висвітлено питання виникнення терміну “гендер” для позначення нових

© А. Ю. Даніленко, 2020